

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

Ētika ZPD izstrādē

ASOC. PROF. SIGNE MEŽINSKA

Akadēmiskais godīgums,
vērtības un principi

Kas ir akadēmiskais godīgums?

«Akadēmiskais godīgums – ētisko un profesionālo principu, standartu un prakses ievērošana un konsekventa vērtību sistēma, kas kalpo kā vadlīnijas lēmumu pieņemšanai un darbību veikšanai izglītībā, pētniecībā un akadēmiskajā vidē.»

Akadēmiskā godīguma terminu vārdnīca. Rīga: RTU, 2020

Zinātnes ētikas principi

Uzticamība, nodrošinot pētniecības kvalitāti, kas atspoguļota projektā, metodoloģijā, analīzē un resursu izmantošanā

Godīgums pētniecības plānošanā, veikšanā, recenzēšanā, ziņošanā un komunikēšanā caurskatāmā, pilnīgā un objektīvā veidā

Cieņa pret kolēģiem, pētījuma dalībniekiem, sabiedrību, ekosistēmām, kultūras mantojumu un vidi

Atbildība par pētniecību no idejas līdz publicēšanai, par tās pārvaldību un organizāciju, apmācību, uzraudzību un darbaudzināšanu un par tās plašāku ietekmi

Ētikas principi pētījumiem ar cilvēku iesaisti

Autonomijas
princips

Laba
darīšanas
princips

Nekaitēšanas
princips

Taisnīguma
princips

Akadēmiskā brīvība

- ❖ Akadēmiskā brīvība respektē citu tiesības brīvi paust savu viedokli, godprātību ideju izklāstā un to īstenošanā
- ❖ Akadēmiskā brīvība balstās uz attīstītu kritisku un radošu domāšanu

LU Akadēmiskās ētikas kodekss

Akadēmiskā godīguma pārkāpumi

Plaģiātisms

- Atsauces ir cieņpilna un godīga attieksme pret citu veikto darbu
- Plaģiātismam var būt daudz iemeslu:
 - nezināšana
 - neizpratne
 - steiga un neuzmanība
 - ...

Kad jālieto atsauces?

- ja tekstā izmantots citāts
- ja tekstā minēta kāda grāmata, zinātnisks pētījums, raksts, interneta materiāls utt.
- ja tekstā minēta statistiska informācija
- ja tekstā pieminēts vai aprakstīts kāds piemērs vai notikums, kas nav vispārzināms
- ja tekstā izklāstīta kādas personas teorija, secinājumi, viedoklis utt.

Kā jāveido atsauces?

- ZPD atsauču un avotu noformēšanā var izmantot jebkuru starptautiski pieņemtu standartu
- Iesaistot tekstā citātus, tie jālieto samērīgi
- Citāta izmantošana ir attaisnojama tikai tad, ja tas ir nepieciešams kādas idejas pamatošanai, aplūkojamās problēmas ilustrācijai, vai arī citāts ir sevišķi nozīmīgs
- Citātiem jābūt precīziem!

Atsauču stili

Vairāk par dažādiem atsauču stiliem var izlasīt, piemēram, šeit:

<https://www.apgads.lu.lv/autoriem/par-bibliografiju/>

Sīkāka informācija ar paraugiem angļu valodā:

<https://www.plagiarism.org/article/citation-styles>

Plaģiātisms

Plaģiātisms ir citas personas paveiktā darba uzdošana par savu, piemēram:

teksta fragmentu vai attēlu
kopēšana, nenorādot to
autoru un avotu

teksta fragmentu kopēšana
un izmainīšana (piemēram,
dažu vārdu aizstāšana ar
sinonīmiem), nenorādot to
autoru un avotu

teksta fragmentu tulkošana
no svešvalodas, nenorādot
to autoru un avotu

Plāgiāta veidi

- autors savā vārdā iesniedz visu kāda cita autora sarakstītu darbu (viltvārdība)
- autors savā tekstā kopē lielus fragmentus (vienu vai vairākas rindkopas vai to daļas) no cita teksta, tos nepārfrāzējot
- autors mēģina noslēpt plāgiātu, savā tekstā iekopējot fragmentus no vairākiem avotiem un veicot sīkas izmaiņas teikumu struktūrā, lai šie dažādie fragmenti saderētu kopā, taču pārsvarā autentiskā teksta formulējumi tiek saglabāti
- autors min citētā autora vārdu, bet nenorāda citētā avota specifisko informāciju, līdz ar to atsauci nevar atrast un nevar pārliecināties, ka darbs, uz ko atsaucas, eksistē
- autors apzināti sniedz neprecīzu vai kļūdainu informāciju par citētajiem avotiem, lai padarītu to atrašanu neiespējamu (maldināšana)
- autors tulko citu autoru darbus vai interneta resursos pieejamo informāciju no citas valodas ar vai bez tajā esošajām atsaucēm, norādot tikai sevi kā darba oriģinālo autoru

[LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu \(1. pielikums\)](#)

Pārstāsts

- Arī pārstāstot kādas personas teoriju, secinājumus, viedokli, ir jāpievieno atsauce
- Pārstāsts nedrīkst būt ļoti tuvs oriģināltekstam, tādā gadījumā tas tiks uzskatīts par plaģiātu, pat ja būs pievienota atsauce

Citāts

«Starp daudzveidīgajiem iespiestā ornamenta elementiem, kādi izmantoti keramikas rotāšanā neolīta laikā Austrumbaltijā, sastopami ķemmes ornamentam līdzīgi iespaidumi, kurus arheoloģe Lūcija Vankina, klasificējot Sārnates apmetnes keramiku, izdalīja kā “smalkus zobīņus”. Garenos iespaidumus veido sīku lēcveida bedrīšu jeb “zobīņu” virkne. Sārnates apmetnes materiālā iespaiduma kopgarums ir līdz 2,9 cm, to veido 4–8 “zobīņi”. Paši “zobīņi” orientēti aptuveni iespaiduma garenvirzienā, taču mēdz būt arī ieslīpi attiecībā pret to. “Zobīņu” virkne ir taisna vai nedaudz liekta. Dziļi iespiesta nedaudz ieslīpi novietoto cūkdelfīna zobu rinda līdzinās grodas aukliņas iespaidumam, tikai katra atsevišķā “vijuma” (zoba) iespaidums ir ievērojami dziļāks nekā aukliņas iespaiduma gadījumā.»

Valdis Bērziņš un Baiba Dumpe, *“Cūkdelfīnu zobu iespaidumi neolīta keramikas rotājumā,”* Latvijas Vēstures institūta žurnāls, nr. 1(98) (2016): 7

Plāgiāts

Starp **dažādiem** iespiestā ornamenta elementiem, **kas** izmantoti keramikas **izrotāšanai** neolīta laikā **Baltijas austrumos**, sastopami ķemmes ornamentam līdzīgi iespiedumi, kurus arheoloģe Lūcija Vankina, klasificējot Sārnates apmetnes keramiku, izdalīja kā “smalkus zobīņus”. Garenos iespiedumus veido sīku lēcveida bedrīšu jeb “zobiņu” **virtene**. Sārnates apmetnes materiālā iespieduma kopgarums ir līdz 2,9 cm, to veido 4–8 “zobiņi”. Paši “zobiņi” **vērsti** iespieduma garenvirzienā, taču mēdz būt arī ieslīpi attiecībā pret to. [...] Dziļi iespiesta **slīpi** novietoto cūkdelfīna zobu rinda līdzinās grodas aukliņas iespiedumam, **tomēr atsevišķais** iespiedums ir ievērojami dziļāks nekā aukliņas iespieduma gadījumā.

Atsevišķu vārdu vai vārdu salikumu aizstāšana ar sinonīmiem un teksta daļu izlaišana nav pārstāsts / parafrāze, tas ir plaģiāts.

Nepieņemams pārstāsts

- Vairāki vārdi vienkārši aizstāti ar sinonīmiem
- Daži vārdi vai frāzes ir izlaisti
- Vietām ir mainīta vārdu kārtība
- Izmaiņām ir redakcionāls raksturs
- Lai gan šis pārstāsts nav tieša oriģinālā teksta kopija, tas tomēr ir plaģiātisms

Pārstāsts

Arheoloģe L. Vankina vienu no iespīestā ornamenta veidiem neolīta laikā Austrumbaltijā ir klasificējusi kā «smalkus zobīņus». Šis keramikas rotājums tika veidots, iespīējot ornamentu ar cūkdelfīna apakšžokļa kaulu.¹

¹ Valdis Bērziņš un Baiba Dumpe, “Cūkdelfīnu zobu iespīedumi neolīta keramikas rotājumā,” Latvijas Vēstures institūta žurnāls, nr. 1(98) (2016): 7

Pieņemams pārstāsts

- Rakstītājs ir sapratis, pārdomājis tekstu un pārstāstījis to saviem vārdiem
- Lai uzrakstītu pieņemamu pārstāstu, ir jāaizver grāmata un jāizmanto savas piezīmes

Pašplaģiāts

- Pašplaģiāts ir paša autora (autoru) agrāk izstrādāta, jau publiskota vai vērtēšanai iesniegta darba uzdošana par jaunu darbu, nenorādot, ka tas jau ticis publiskots
- «pašplaģiāts – plaģiāta paveids, sava darba vai darba fragmenta vairākkārtēja izmantošana, uzdodot to par oriģinālu darbu»

[LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu](#)

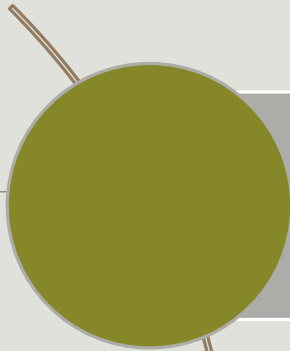
Datu fabricēšana

- «safabricēšana – zinātniskās darbības un datu izdomāšana ar nolūku tos publicēt kā oriģinālu pētījumu»

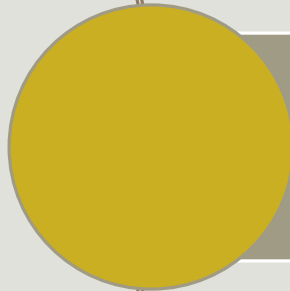
[LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu](#)

Pētījumi ar cilvēku iesaisti

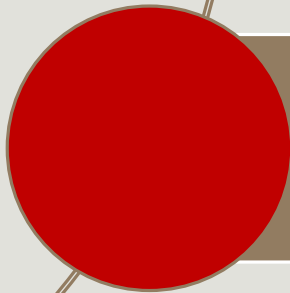
Riska pakāpes pētījumos ar cilvēku iesaisti

Anonīmas aptaujas, anonīmu datu kopu analīze

Intervijas, pētījuma dalībnieku novērojumi, biogrāfiskā izpēte, neinvazīva bioloģisko paraugu iegūšana, sociālo tīklu satura izpēte

Invazīva bioloģisko paraugu iegūšana, slepena novērošana

Informētā piekrišana

- Viens no galvenajiem pētniecības ētikas principiem ir autonomijas princips
- Autonomija – cilvēka spēja un tiesības izvēlēties rīcību
- Šī principa praktiskā izpausme – informētās piekrišanas saņemšana
- No ētikas viedokļa informētā piekrišana ir reāls process, kura laikā pētnieks un potenciālais pētījuma dalībnieks pārrunā paredzamā pētījuma būtību, ieguvumus, riskus, norisi utt.

Informētā piekrišana

- Ja pētījumā kā pētāmās personas ir paredzēts iesaistīt cilvēkus, tiek izmantoti cilvēka bioloģiskā materiāla paraugi vai personas dati, viena no galvenajām ētiskajām prasībām ir informētās piekrišanas iegūšana
- Parasti informētā piekrišana ir rakstiska
- Atsevišķos gadījumos pieļaujama mutiska piekrišana, piemēram, ja pētījuma dati tiek iegūti ar anonīmu anketēšanu

Informētā piekrišana

- Dalībai pētījumā vienmēr ir jābūt brīvprātīgai!
- Persona jebkurā laikā drīkst brīvi atsaukt savu piekrišanu dalībai pētījumā, arī tad, ja pētījums ir uzsākts

Informētā piekrišana

- Piekrišanu var sniegt pilngadīgas, rīcībspējīgas personas
- Gadījumos, ja potenciālā pētāmā persona ir nepilngadīga, rīcībnespējīga vai nespēj paust savu gribu, ir jāsaņem tās likumīgo pārstāvju piekrišana
- Latvijas sociologu asociācijas ētikas kodekss nosaka, ka vecāku piekrišana dalībai pētījumā jāsaņem līdz 16 gadu vecumam, vienlaikus saņemot arī paša bērna piekrišanu

Informētā piekrišana

Latvijas sociologu ētikas kodekss

nosaka, ka informētā piekrišana ir jāsaņem:

(1) ja dati tiek ievākti no cilvēkiem jebkurā komunikācijas, mijiedarbības vai starpniecības procesā vai

(2) ja cilvēku uzvedība tiek novērota privātā kontekstā, kur indivīds pašsaprotami sagaida, ka nenotiek nekāda novērošana

Rakstiska informētā piekrišana

- Rakstiska piekrišana noteikti ir nepieciešama, ja tiek veikts pētījums ar cilvēku iesaisti, kurā tiek apstrādāti personas dati, bioloģiskie paraugi, tiek veiktas pētījuma darbības ar tiešu cilvēka iesaisti

Anonīmas anketas ievada daļa

Aicinām Jūs piedalīties [*pētījuma veicējs*] veiktā pētījumā par [*pētījuma tēma*] [*pētījuma nosaukums*], aizpildot anonīmu pētījuma anketu. Anketas aizpildīšana Jums aizņems aptuveni [...] minūtes.

Pētījuma mērķis ir [*pētījuma dalībniekiem saprotamā valodā aprakstiet projekta mērķi, un to, kā tiks izmantoti pētījuma rezultāti*].

[*Pētījuma dalībniekiem saprotamā valodā aprakstiet ieguvumu, ko sniegs šis pētījums. Ja ir paredzami riski pētāmajām personām (piemēram, anketā ir sensitīvi jautājumi, kas var izraisīt psiholoģisku reakciju), aprakstiet arī tos.*]

Piedalīšanās pētījumā ir brīvprātīga. Jums ir tiesības atteikties aizpildīt anketu, un Jūsu atteikšanās neradīs nekādas nevēlamas sekas.

Anketa ir anonīma, Jūs nebūs iespējams identificēt pēc anketā sniegtās informācijas, un dati tiks izmantoti tikai apkopotā veidā pētījuma mērķa sasniegšanai.

Ja Jums rodas jautājumi par šo pētījumu, varat vērsties pie [*pētījuma vadītāja kontakti, piemēram, epasts*]

Rakstiska informētā piekrišana

- Rakstiskas informētās piekrišanas paraugs biomedicīnas pētījumam (var pielāgot arī citiem pētījumu veidiem):

<http://www.afonds.lv/editor/uploads/files/inform%C4%93t%C4%81%20piekri%C5%A1ana%20-%206.pdf>

Maldināšana pētījumā

- Pētījuma dalībniekam ir jāsaņem visa informācija par pētījumu un jāsniedz informētā piekrišana
- Gadījumi, kad dalībnieks netiek informēts vai tiek maldināts par pētījuma mērķi, zinātnē tiek pieļauti tikai īpašos izņēmuma gadījumos ar ētikas komitejas atļauju.

Latvijas Sociologu ētikas kodekss nosaka:

Sociologi neizmanto maldinošus paņēmienus, (1) ja vien viņi nav noteikuši, ka tas ir attaisnojams ar pētījuma tālāko zinātnisko, izglītojošo vai praktisko vērtību un ka nav iespējams izmantot citas efektīvas alternatīvas metodes, kurās nav lietota maldināšana, un (2) viņi ir konsultējušies ar ekspertu pētniecības ētikas jautājumos vai Latvijas Sociologu asociāciju.

Konfidencialitāte un datu drošība

Anonimitāte un konfidencialitāte

- Pētījumā tiek garantēta **anonimitāte**, ja ne tikai pētījuma ziņojuma lasītāji, bet arī pats pētnieks nevar sasaistīt noteiktus datus ar konkrētu pētījuma dalībnieku, nevar identificēt pētījuma dalībnieku
- Pētījumā tiek garantēta **konfidencialitāte**, ja pētnieks var identificēt pētījuma dalībniekus, bet nepublisko šos datus
- Kodēti dati nav anonīmi, tie ir pseidonimizēti (kodēti) dati, uz kuriem attiecas personas datu drošības prasības

Anonimitāte un konfidencialitāte

- Lielā daļā pētījumu pētījuma dalībnieki nevar būt anonīmi pētījuma procesā, jo pētnieks iegūst informāciju no identificējamām personām
- Anonimitāti parasti ir iespējams garantēt, ja tiek veidots **kvantitatīvs** pētījuma dizains un izmantotas anonīmas anketas

Kas ir personas
dati?

- personas dati — jebkura informācija, kas attiecas uz datu subjektu un ļauj šo personu identificēt
- arī kodēti (pseidonimizēti) dati ir personas dati, piemēram, gadījumā, ja dati ir kodēti, bet pētnieka rīcībā ir kodu atslēga (saraksts, pēc kura var atšifrēt kodu un identificēt personu)

Personas dati = identifikators + cilvēks

Paradumi

Sīkdatnes

IP adrese

Vārds, uzvārds,
personas kods

E-pasta
adrese

Adrese,
atbrašanās vieta

Telefona numurs

Foto

Īpašas kategorijas personas dati

Īpaši aizsargājami, jo to apstrāde var radīt nopietnu risku cilvēka pamattiesībām un brīvībām (piem., diskrimināciju darba tirgū u.tml.).

Rase,
tautība

Politiskie
uzskati

Veselības
stāvoklis

Reliģiskā vai
filozofiskā pārliecība

Dalība
arodbiedrībās

Ģenētiskie,
biometrijas dati

Zīņas par seksuālo dzīvi,
seksuālā orientācija

Problēmas

- Kurš būs datu pārzinis? Tas jānorāda informētajā piekrišanā.
- Ir svarīgi atcerēties, ka arī parakstītas informētās piekrišanas veidlapas satur personas datus, un tās ir jāuzglabā atbilstoši datu drošības prasībām.
- **Vienmēr būtu jājautā – vai šo pētījumu ir iespējams veikt bez personas datu apstrādes? Vai personas dati tiešām ir nepieciešami?**

Personas datu drošība

- IT sistēmai jābūt spējīgai novērst ārēju nesankcionētu piekļuvi datiem
- Pieeja sistēmām, kurās ir personas dati, var tikt dota tikai noteiktiem pilnvarotiem lietotājiem
- IT sistēmām, kas satur sensitīvus personas datus, būtu jāievieš vairāklīmeņu autentifikācija

Īpaši pētījumu veidi

Pētījumi medicīnā

- Ētikas komitejas atzinums ir nepieciešams, ja tiek veikti pētījumi medicīnas jomā, kuros:
 1. Tiešā veidā ir iesaistīti cilvēki (ir plānots eksperiments, tiks veikti mērījumi, utt.)
 2. Tiek izmantoti cilvēka bioloģiskie paraugi
 3. Tiek izmantoti ar veselību saistītie personas dati
- Ētikas komiteja izskata un apstiprina pētījuma plānu un informētās piekrišanas dokumentus

Pētījumi ar
dzīvnieku iesaisti

- LR Dzīvnieku aizsardzības likums
- Zinātniskiem mērķiem izmantojamo dzīvnieku aizsardzības noteikumi

Dokumenti

- [LZA/LZP Zinātnieka ētikas kodekss](#)
- [LU Akadēmiskās ētikas kodekss](#)
- [LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu](#)
- [Latvijas Sociologu asociācijas \(LSA\) profesionālās darbības kodekss sociālo un tirgus pētījumu veikšanai](#)

Paldies par uzmanību!
signe.mezinska@lu.lv